

бода і відкритість інформаційного обміну, довір'я, взаємна підтримка дій, доброзичливість у стосунках тощо.

Література

1. Головаха Е. Демократизация общества и развитие личности: От тоталитаризма к демократии / Е. Головаха, И. Бекешкина, В. Небоженко. – К. : Наук. думка, 1992. – 126 с.
2. Джеймс В. Прагматизм / В. Джеймс ; [пер. з укр. П. Насади]. – К. : Альтернативи, 2000. – 145 с.
3. Зигерт В. Руководить без конфликтов : сокр. пер. с нем. / В. Зигерт, Л. Ланг ; [науч. ред и авт. предисл. А.Л. Журавлев]. – М. : Экономика, 1990. – 335 с.
4. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И.С. Кон. – М. : Наука, 1984. – 353 с.
5. Малахов В.А. Этика : курс лекцій / В.А. Малахов. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Либідь, 2000. – 384 с.
6. Ньюстром Дж.В. Организационное поведение/ Дж.В. Ньюстром, К. Дэвис ; [пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского]. – СПб. : Питер, 2000. – 448 с.
7. Философский энциклопедический словарь / [редкол.: С.С. Аверинцев, Э. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др.]. – 2-е изд. – М. : Совет. энцикл., 1989. – 815 с.
8. Фромм Э. Психоанализ и этика : пер. с англ. / Э. Фромм. – М. : АСТ-ЛТД, 1998. – 568 с.

САМСОНОВА О.О.

ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Динаміка розвитку сучасної України в період відродження національної економіки та поява можливостей для розкриття професійного потенціалу особистості потребує від фахівця здатності до самовдосконалення. Розвиток системи післядипломної педагогічної освіти вимагає від науки запровадження нових методів навчання й виховання педагогів та дітей. Сучасна теорія і практика освіти спираються на гуманістичні парадигми у здійсненні навчального процесу в післядипломній освіті, які спрямовані на забезпечення широкого вибору в різних сферах діяльності педагога, його самореалізацію та соціально-професійну ідентифікацію, зумовлюють велике значення гуманітарні компоненти. Гуманізація та гуманітаризація стають найважливішими напрямками вдосконалення післядипломної освіти педагогів. Сучасний педагог уже сприймається не як “джерело” інформації, а як вихователь, який допомагає дитині розкрити здібності, знайти й таланти, сформувані особистісні якості, світогляд, усвідомити свою індивідуальність і цінність. Педагог виконує роль помічника й партнера у становленні дитини як особистості і суб’єкта навчально-виховної діяльності. Внаслідок цього увагу вчених привертає феномен фасилітації у професійній діяльності педагога, яка сприяє більш глибокому засвоєнню знань і актуалізує ціннісне ставлення до особистості та індивідуальності дитини. Гуманізація сучасної освіти зумовила зміну освітньої парадигми з суб’єкт-

об'єктної на суб'єкт-суб'єкту, що потребує пошуку нової професійної позиції педагога, яку він реалізує у взаємодії з дітьми, – позиції фасилітатора.

У науковій літературі проблема формування педагогічної фасилітації розглядається в контексті розвитку фасилітативності (М. Казанжи, О. Саннікова); відтворення фасилітуючої взаємодії в навчально-виховному процесі (О. Врублевська, О. Димова); фасилітативної компетентності фахівців (О. Левченко, Т. Сорочан).

Мета статті – розкрити й проаналізувати сутність та особливості фасилітації в системі післядипломної педагогічної освіти.

Під фасилітацією розуміють спосіб здійснення навчання, за якого викладач займає позицію помічника та допомагає курсанту самостійно знаходити відповіді на запитання та набувати нових навичок. Фасилітація передбачає надання можливості курсантам взяти на себе контроль і відповідальність за власні зусилля та досягнення. Важливою особливістю фасилітації є підтримка процесу, а не змісту діяльності, щодо якого той, хто підтримує, займає нейтральну позицію [3]. Крім того, вона передбачає не просто допомогу тому, хто навчається, в досягнення його цілей, а і створення необхідного емоційного фону діяльності.

За твердженням К. Роджерса [7], яке ми вважаємо незаперечним, основою змін людини є її здатність зростати, розвиватися та навчатися, спираючись на власний досвід. А в слухачів післядипломної освіти, оскільки це вже сталі педагоги, достатньо такого досвіду. Змінити будь-кого, передавши йому готовий досвід, неможливо. Можна лише створити таку атмосферу, яка сприяє розвитку особистості, що К. Роджерс і називає фасилітацією. Він вирізняє два типи учіння: перше є примусовим, надмірно інтелектуалізованим, оцінюваним, спрямованим на засвоєння знань; друге – вільне і таке, що ініціюється й оцінюється самим учнем, воно спрямоване на засвоєння змістів як елементів особистісного досвіду. Таке учіння є захопливим, воно впливає на всю особистість людини. К. Роджерс назвав його усвідомленим. Основне завдання особистісно центрованого педагога – стимулювання, або фасилітація усвідомленого учіння. Фасилітація усвідомленого учіння інструментально може бути реалізована за допомогою різних технологій, але в їх основі лежить особлива педагогічна філософія, сукупність цінностей, нерозривно пов'язаних з особистим способом буття людини. Основу педагогічної позиції педагога-фасилітатора становить система особистісних настанов, які реалізуються в процесах міжособистісної взаємодії зі слухачами. По-перше, фасилітаційний підхід передбачає відкритість педагога своїм власним думкам і переживанням, здатність вільно і відкрито транслювати їх оточуючим. По-друге, відображає принципову впевненість педагога в можливостях і здатностях тих, хто навчається. По-третє, це здатність бачити внутрішній світ кожного. Ніби його очима. Саме виходячи з цього, у відносинах з тим, кого навчає, педагог будує таку навчальну взаємодію, при якій стає реальним і соціально бажаним вільний особистий вибір рішення.

Серед сучасних інтерпретацій педагогічної фасилітації можна виділити дві групи:

1. Це “неспецифічні”, або “адекватні” трактування. Представлений у них зміст категорії “фасилітації” доповнює – частіше не стільки змістовно, скільки синонімічно – тезаурус педагогічних термінів. До цієї групи інтерпретацій можна віднести трактування фасилітації як спільно-пасивної взаємодії [9], характеристику фасилітатора як фахівця незацікавленого, нейтрального і такого, який не має права приймати рішення, “не вручається суть питання і не пропонує яких-небудь ідей” [5], опис фасилітації як одного зі стилів педагога-модератора [2], розкриття змісту фасилітації через перелік етичних норм і прийомів конструктивного спілкування.

2. Це “системні”, або “розширені” трактування, що підкреслюють зміст фасилітації як визначального чинника особистісно орієнтованої освіти як умови становлення творчої особистості учасників освітнього процесу. У “системних” тлумаченнях акцентується активна включеність педагога-фасилітатора в освітній процес [8], його провідна роль в організації навчання як “взаємовпливу людей, що підвищує їх активність”.

Загальним для всіх інтерпретацій є акцент на “допомогаючій” місії педагога-фасилітатора. Відмінність полягає в тому, що розуміється під “позитивними особистісними змінами”, становленню яких покликаний допомагати педагог, і яке місце в освітньому процесі відводиться “вільному особистому вибору” того, хто навчається.

Різноманітність описів, неоднозначність трактувань вочевидь свідчать про те, що сьогодні в науковому середовищі відбувається оформлення нового поняття педагогічної психології і педагогіки, а це, у свою чергу, відображає процес усвідомлення й узагальнення можливостей реалізації гуманістичної теорії в практиці освіти.

Визначення змісту і місця фасилітації в гуманістичній педагогічній діяльності зумовлює необхідність поєднати ідеї “ненав’язливої допомоги”, свободи вибору, опосередкованого впливу й ідеї активної педагогічної дії, керівництва навчально-виховним процесом. Вихід із цієї суперечності полягає в зміні цільових орієнтирів освітньої діяльності педагога, в зміщенні фокусу дії викладача зі слухача на соціальну ситуацію його розвитку. Викладач стимулює “осмислене учіння”, активно діючи не на слухача, а на ситуацію навчання. “Виховання здійснюється через власний досвід учня, який повністю зумовлений середовищем, і роль вчителя при цьому зводиться до організації та регулювання середовища” [3].

Отже, як зазначено вище, ми розглядаємо фасилітаційну взаємодію як спосіб реалізації соціальної ситуації розвитку таких особистих новоутворень, як суб’єктність, здатність до усвідомленого учіння, до творчої самоактуалізації. Соціальна ситуація розгортається в навчальному процесі як система трансперсональних взаємодій і взаємостосунків. Виходячи зі сказаного, основними завданнями педагога у фасилітаційній взаємодії є такі:

– забезпечити сприйняття вимог соціальної ситуації розвитку як особисто актуальних для учасників взаємодії;

- активізувати створення в змістовному полі взаємодії різноманітних способів зворотного реагування на вимоги соціальної ситуації розвитку;
- зробити ці способи максимально доступними для сприйняття і критичного оцінювання учасниками взаємодії;
- підтримати спроби самостійного використання обраних способів реагування на виклики зовнішнього середовища.

Фасилітаційна взаємодія є процесом, що розгортається в часі. Як робочу модель можна виділити такі етапи в освітньому процесі:

- відкриття слухача до взаємодії. Основним завданням цього етапу є розвиток спонтанності, упевненості, позитивного само ставлення;
- взаємодія в просторі альтернативних дій і рішень. Активність учасників на цьому етапі взаємодії сприяє становленню навичок самостійної пізнавальної діяльності, критичного мислення;
- соціальна підтримка досвіду самостійної суб'єктної активності. Успішна реалізація цього етапу забезпечить усталення здатності до творчої самоактуалізації в різних ситуаціях життєдіяльності [1].

Найважливішими якостями педагога-фасилітатора К. Роджерс називає емпатію, безумовне схвалення особистості, автентичність педагога. Учасник освітнього процесу, а в нашому випадку це педагоги, має відчувати повагу до себе, зацікавленість своєю персоною та позитивне ставлення. Спрямованість розвитку є особистим вибором та власною ініціативою, що й приводить до орієнтації особистості на саморозвиток.

Умовами ефективної фасилітації викладачем є:

1. Відкрите та щире ставлення викладача до слухача, уникнення за-судження та критики.
2. Співтворчість: спільна з викладачем дослідна діяльність, пошук вирішення завдань.
3. Довіра й повага один до одного у відносинах викладача та слухача, увага й повага до особистості.
4. Надання максимальної свободи в процесі творіння та самореалізації.
5. Максимальне врахування інтересів кожної особистості, педагогічна творчість і гнучкість у виборі педагогічних засобів.
6. Підтримка самоповаги слухача та його зацікавленості навколишнім світом.
7. Надання допомоги та підтримки учаснику освітнього процесу в разі необхідності без втручання в природний процес самореалізації особистості.
8. Щирий інтерес викладача до ідей слухача та результатів його творчої діяльності.
9. Щире застосування схвалення в разі досягнення слухачем значущих результатів.
10. Використання ідей учасників освітнього процесу в подальшій організації навчально-виховного процесу.
11. Створення атмосфери постійного пошуку та ідей щодо їх вирішення.

Втім треба пам'ятати, що як сприятливі, так і несприятливі умови, можуть відігравати однаково негативну роль для самореалізації людини. Надмірна зовнішня стимуляція може призвести до перенапруження та загасання потреби особистості у творчій самореалізації. Рушійною силою творчої активності є не зовнішні, а внутрішні мотиви, тобто в процесі творчого пошуку вони керуються не бажанням отримати нагороди, сподобатися кому-небудь чи здобути переваги, вони займаються пошуком заради пошуку, вирішенням проблеми заради самого вирішення.

Виходячи з цього, під час освітнього процесу найважливішим є надання якомога більше свободи та можливостей вибору, більш інтенсивне навчання й дозвіл працювати з високою швидкістю, виявляючи самостійність і відповідальність, з наданням можливості досягти максимальних для особистості результатів.

Фасилітація викладача передбачає допомогу слухачам щодо:

- внесення ясності в цілі діяльності;
- стимулювання розумового процесу за допомогою запитань;
- стимулювання розмаїття висунутих ідей;
- аналізу та надання переваги певним ідеям;
- визначення наступних кроків на шляху до реалізації намічених цілей;
- установа зв'язків між ідеями, формулювання висновків;
- відчуття задоволення курсантами своєю діяльністю за допомогою зворотного зв'язку;
- упровадження ідеї у практику.

Фасилітація дає змогу бути більш продуктивними у своєму творчому процесі завдяки креативному мисленню та знаходженню інноваційних рішень, але найважливіше – вона є мотиваційним інструментом завдяки сприянню повному залученню особистості до самостійного прийняття рішень і зобов'язань.

Спрямованість на суб'єкт-суб'єкту, діалогічну взаємодію зі слухачами закономірно приводить до необхідності реалізувати навчальний процес через його інтерактивні форми. Серед активних форм навчання особливу роль відіграє груповий тренінг. Термін “тренінг” має ряд значень: навчання, виховання, дресирування. Подібна багатозначність притаманна і науковим визначенням тренінгу. У вітчизняній психології поширені визначення тренінгу як одного з активних методів навчання чи соціально-психологічного впливу. Л. Петровська розглядає соціально-психологічний тренінг “як засіб пливу, спрямований на розвиток знань, соціальних настанов, умінь і досвіду в галузі міжособистісного спілкування”, “засіб розвитку компетентності в спілкуванні”, “засіб психологічного впливу” [6]. Г. Ковальов зараховує соціально-психологічний тренінг до методів активного соціально-психологічного навчання як комплексного соціально-дидактичного напрямку. Д. Паригін описує методи групового консультування, як активне групове навчання навичок спілкування в житті і суспіль-

ства взагалі: від навчання професійно корисних навичок до адаптації до нової соціальної ролі з відповідною корекцією Я-концепції і самооцінки.

С. Макшанов [4] запропонував термін “навмисна зміна”. Таке формулювання має можливість опису всієї безлічі явищ, які стосуються динаміки психологічних феноменів людини і групи, відображає процесуальні і продуктивні характеристики тренінгу, ефективність якого пов’язана з прийняттям відповідальності за все, що відбувається під час тренінгу, як фахівцем, що проводить тренінг, так і учасником.

Таким чином, тренінг – це багатофункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини, групи й організації з метою гармонізації професійного й особистісного буття людини [1].

Ми поділяємо точку зору В. Бабайцевої, що визначає тренінг як особистісно орієнтовану технологію, що акцентує увагу на розвитку особистісних якостей слухачів. Основними завданнями тренінгу, що використовується в процесі розвитку фасилітаційних умінь слухачів, є допомога в самопізнанні, самоусвідомленні, насамперед своїх сильних сторін, своїх достоїнств і разом з тим недоліків, які необхідно усунути в процесі навчання.

Крім того, у процесі тренінгу розвивається важлива професійна якість – впевненість у собі. Не менш істотним стає пробудження інтересу до іншої людини, чутливість до психічних станів іншої людини.

Висновки. Фасилітація як феномен гуманних відносин педагога та слухачів створює сприятливі умови для об’єктивного вивчення особистості, наукового управління її діяльністю, свободи вибору, власного професійного зростання та самовдосконалення педагога.

Використання активних форм навчання в післядипломній освіті дає змогу зробити слухача суб’єктом своєї освіти, який бачить реальну педагогічну проблему, ставить цілі, планує шляхи їх досягнення, використовує весь свій особистісний потенціал, удосконалюється при цьому як професіонал.

Література

1. Авдеева І.М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академ-групи / І.М. Авдеева, І.М. Мельникова. – К. : Професіонал, 2007. – 304 с.
2. Гармстон Р. Фасилітатор – кілька секретів майстерності / Р. Гармстон // Крок за кроком. – 2003. – № 1. – С. 8–10.
3. Жижина І.Н. Психологические особенности педагогической фасилитации / И.Н. Жижина, Э.Ф. Зеер // Образование и наука. – 1999. – Т. 2 (2).
4. Макшанов Г.И. Психология тренинга / Г.И. Макшанов. – СПб., 1997.
5. Медведева К. Посредничество и регулирование конфликтного взаимодействия в рамках деловой коммуникации : курс. работа / К. Медведева. – М. : МГУ, 2001. – 40 с.
6. Петровская Л.А. Компетентность в общении: социально-психологический тренинг / Л.А. Петровская. – М., 1990. – 216 с.
7. Роджерс К.Р. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К.Р. Роджерс ; [пер. с англ. М. Злотник]. – М. : ЭКСМО – Пресс, 2001. – 416 с.
8. Ульянова О.С. Психолог-фасилитатор в новой школьной реальности или технологии диалога / О.С. Ульянова. – М. : АПКИПРО, 1992. – 253 с.
9. Цилфидис Л.К. Принципы педагогического взаимодействия учителя и учеников в тазквон-до / Л.К. Цилфидис // Юбилейный сборник научных трудов молодых ученых и студентов РГФК. – М., 1998. – С. 209–214.